

IN MEMORIAM

Marjan Tomšič

7. 8. 1939–12. 7. 2023

V zgodnjem jutru letošnjega poletja nas je v vrtincu silovitega viharja zapustil prijatelj in pisatelj Marjan Tomšič. V skrbi za svojo »kažeto«, kjer je do zadnjega dneva ustvarjal nove zgodbe in »uroke«, ga je premagala silovita moč neurja.

V Račah pri Mariboru rojen tik pred vojno, se je šolal na ljubljanski slavistiki, jo zapustil v podporo prof. Slodnjaku, učiteljeval na Notranjskem (Grahovo) in po istrskih vaseh (Marezige, Gračišče) in se po kratki novinarski izkušnji (Radio Koper, *Delo*, *Primorske novice*) odločil za samostojno pisateljsko pot.

Pogled na Tomšičevo literarno dejavnost se razgrne po bogatem zbiru naslovov, torej po knjigah, ki pripovedujejo o različnih pokrajinah, stvarnih in fantastičnih. Istrska pokrajina je najbolj prepoznavna lastnost Tomšičevega pisateljevanja, saj je odkril njeno čarobnost in očaran je oblikoval pripovedi o Šavrinkah v romanih (*Šavrinke*, *Oštrigeca*, *Zrno od frmentona*) in novelah (*Olive in sol*, *Kažuni*, *Vruja*, *Glavo gor*, *uha dol*) ter folklornih pripovedih (*Noč je moja*, *dan je tvoj*). V istrski tematiki je Tomšič poglobil svojo temeljno pisateljsko značilnost: »odkrivanje skrivnostnega, neznanega«, kot se je samooznačil, ko doživlja stvarnost mitično in sanjsko, kar je opazno že v avtorjevih prvencih (*Krog v krogu*, *Onkraj*), preden ga je osvojila Istra, in v zadnjih zbirkah kratkih pripovedi (*Prah vesolja*, *Uroki polne lune I., II., III.*).

Pripovedi o Istri, pokrajini z roba slovenskega ozemlja, povzdigujejo njeno milo lepoto in njene ljudi, ki premorejo nenavadno moč doživljanja, dojetanja in uvidov, kar jim daje posebno vedrino in življenjsko vztrajnost. Zato so Tomšičeve literarne osebe zaznamovale tudi slovensko literaturo z žensko figuro, kot sta Tonina, Katina idr., ki se razlikuje od pasivne in ponižne slovenske, saj je Tomšičeva dejavna, v nenehnem gibanju in prestopanju iz prostora v prostor, naj bo geografski ali duhovni. Prav tako so zračne in svobodne na istrskih poteh še druge literarne osebe v pripovedi o Boškini v *Oštrigeci* in novela *Norček*, kjer se stvarna pripoved stopnjuje v mitično temo o boju med dobrim in zlim. S posebno tenkočutnostjo je ta konflikt izrisan v *Zgodbah o kačicah*, saj se prav v stiku strupa in lepote rodi posebna zaznamovanost, kar je literarna ustvarjalnost.

Pripoved o močni ženski figuri se nadaljuje v dveh kasnejših Tomšičevih romanah s temo Aleksandrink, v *Grenkem morju* in v *Južnem vetru*. Romana pretresljivih usod sta nastala po pričevanjih primorskih žensk, ki so kot dojilje odhajale v Egipt v prvi polovici 20. stoletja. Nebogljene in razbolete mlade matere izstopijo iz množice trpečih in se v tujem okolju razvijejo in razgledane in spoštovane otroške negovalke v bogatih angleških, francoskih, grških družinah. Vendar kot nosijo Istranke svoje magično dojetanje skrito pred tujci, se Aleksandrinke hrabrijó z mislimi na dom, družino, kar je najintimnejša vrednota njihovih sanj, molitev in upanja. Resda je pripoved o Aleksandrinkah stvarnejša od Šavrinke, je

pa psihološko poglobljena, saj razkriva moč čustvovanja, ki preseže lastne meje, ker se stopnjuje v sočutje tudi takrat, ko se po vrnitvi domov razgalijo družbeni predsodki – Aleksandrinke so obsojane, ker so drugačne.

Avtobiografsko pripoved v romanih *Kafra*, *Ti pa kar greš* in v pripovedih za mladino *Frkolini* in *Super frače* zaznamuje preplet humorja, otroškega čudenja in osebne, včasih trpke izkušnje. Besedila *Kafra*, *Frkolini* in *Super frače* so postavljena v okolico rodnih Rač pri Mariboru, roman *Ti pa kar greš* pa v kraje, znane iz avtorjeve kasnejše biografije (Ljubljana, Horjul, Cerknjska dolina). Prvi dve besedili odkrivata pot od otroške očaranosti nad okoljem preko humorno odslikanega odraščanja, ko si poskuša otroška bistrost razložiti nasprotja v svetu odraslih, do odčaranosti, ko magična podoba sveta izgine. Tretje avtobiografsko besedilo, *Ti pa kar greš*, razčlenjuje konflikte odrasle osebe v odnosu do vrstnikov, predvsem ženskega spola, in do družbe v tistih vrtinčastih časih Tomšičevega študija in odraslosti. Osrednja oseba pripovedi se v iskanju ustrezne moralne odločitve znajde na razpotju, kar je prikazano z iskalcem v razpeti, skoraj biblijski podobi.

Zadnja desetletja se je pisatelj Marjan Tomšič vrnil k začetnim temam fantastične pripovedi. Kratke pripovedi v zbirki *Prah vesolja* še nagovarjajo bralca k odkrivanju nadčutnega, simbolnega in k uvidu, da obstaja trajnost in v njej harmonija ali vsaj složnost med dogodki in dogajanjem, ki se zdijo v sedanosti uničujoči. Že pred to zbirko pa je izšla zbirka *Veter večnosti* in kasneje zadnja tri Tomšičeva besedila *Uroki polne lune I., II., III.* Tu se fantastične pripovedi stopnjujejo v kataklizmo: „Zarezi v globine človeške duše postopoma razkrivajo praplasti posameznikovega zavedanja, časa in prostora, obenem pa začrtajo prostor ostre družbene analize ... Tesnoba atmosfera ujetosti in bega se izkristalizira v napoved skorajšnje apokalipse in svari pred rušilno močjo nezavednih sil v človeku.“ (M. Čander).

Vendar se literarni pogled na Tomšičeve pokrajine ne more ustaviti tukaj. Pisatelj je naselil z voljo po literarnem ustvarjanju veliko mladih. V literarnih delavnicah je odkrival mlado izvirnost in spodbujal sodobne avtorje. Kot učitelj slovenščine je med učenci vzbudil zanimanje za ljudske pripovedi v Istri in njihovo delo uredil v knjigi *Noč je moja, dan je tvoj*.

V istrskem okolju je spodbudil samozavedanje lastne literature in kulture, ko je preuredil pesmi Alojza Kocjančiča v zbirko *Brumbole*. Kasneje jih je koprška založba Libris ponatisnila pod izvirnim naslovom *Šavrinske pesmi*. Ko je dobil Tomšič nagrado Prešernovega sklada za literaturo, je predlagal in pomagal uresničiti Kocjančičevo nagrado za umetnike, ki oblikujejo istrsko identiteto. Zbral in uredil je tri zvezke Šavrinskih zgodb ljudske pripovedovalke Marije Franca.

Poseben zapis bo moral razčleniti Tomšičev opus radijskih iger, dramskih besedil in fotografskih izdelkov. Še posebej bogato je Tomšičevo scenaristično delo. Že v poznih 60. letih je sodeloval z režiserjem Francijem Slakom, snemalcem Radvanom Čokom, kasneje pa napisal mnogo scenarijev za kratke animirane filme Konija Steinbacherja. Za scenarije in za radijske igre je bil večkrat nagrajen.

Pogosto pravimo, da je Tomšič pisatelj, ki je v slovenski literarni zemljevid vrisal Istro. Po sklepnem premisleku pa je primerneje zapisati, da je obogatil slovensko književnost z literarnimi upodobitvami ženskih oseb na poseben, tenkočuten in očarljiv način. Ob koncu se nam odkrije pripovedovalec sanjskih podob in sporočil, ob katerih obmolknemo, saj jim ne moremo vedno slediti, le očarano osupli smo lahko.